

Юргевіч Н.К.

**КРЫНІЦЫ ПА ВЫВУЧЭННІ КУЛЬТУРНАГА БУДАЎНІЦТВА
Ў БЕЛАРУСКАЙ ВЁСЦЫ Ў ПАСЛЯВАЕННЫЯ ГАДЫ (1944–1955 гг.)**

Першае пасляваеннае дзесяцігоддзе з’явілася важным этапам у гісторыі культурнага развіцця беларускай вёскі і сялянства. У пасляваенныя гады культурна-асветная дзейнасць органаў народнай адукацыі і культуры павінна была дапамагчы вырашыць у першую чаргу галоўную праблему – аднавіць разбураную вайной народную гаспадарку краіны. Дзяржаўныя асігнаванні, ініцыятыўнае будаўніцтва спрыялі ўзвядзенню ў многіх раёнах будынкаў для культурных устаноў, колькасць якіх да канца чацвёртай пяцігодкі пераўзышла даваенныя паказчыкі. Аднак, першыя пасляваенныя гады былі даволі цяжкімі для краіны. Вывучэнне гісторыі аднаўлення і развіцця ўстаноў адукацыі і культуры ў беларускай вёсцы пасля вайны дазваляе зразумець і ацаніць не толькі ваенны подзвіг, але і працоўны гераізм савецкіх людзей у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.

Пры вывучэнні дадзенага пытання, у першую чаргу, трэба адзначыць афіцыйныя дакументы цэнтральных (ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР) і рэспубліканскіх (ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР) партыйных і дзяржаўных органаў, прысвечаныя пытанням функцыянавання і развіцця народнай адукацыі і культуры ў пасляваенныя гады [3; 4; 5; 6], а таксама статыстычныя зборнікі па развіцці народнай гаспадаркі БССР, пастановы і загады Міністэрства адукацыі БССР, якія друкаваліся ў часопісе “У дапамогу настаўніку” з мэтай даведзення іх да сельскай інтэлігенцыі.

Даволі цікавымі па дадзенай праблеме з’яўляюцца архіўныя крыніцы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НАРБ), Дзяржаўных архіваў Віцебскай, Мінскай, Гомельскай, Магілёўскай, Гродзенскай, Брэсцкай абласцей, Дзяржаўных архіваў грамадскіх аб’яднанняў Гомельскай, Гродзенскай абласцей.

Асаблівую каштоўнасць пры вывучэнні пытання культурнага будаўніцтва беларускай вёскі пасля Вялікай Айчыннай вайны складаюць матэрыялы Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Так, фонды Міністэрства адукацыі БССР (НАРБ, фонд 42, воп. 4, 6) цікавыя тым, што ўтрымліваюць інфармацыю пра праблемы, з якімі сутыкнуліся адміністрацыі школ, выконваючы пастановы і загады Міністэрства адукацыі – недахоп памяшканняў, настаўніцкіх кадраў, значны адсеў вучняў, слабасць матэрыяльна-тэхнічнай базы (пратаколы пасяджэнняў Калегіі Міністэрства адукацыі, статыстычныя дадзеныя аб дзейнасці Міністэрства адукацыі, АблАНа, даведкі і дакладныя запіскі раённых органаў народнай адукацыі і сельскіх школ, справаздачы пра работу настаўніцкіх канферэнцый і пасяджэнняў, дакументы пра дзейнасць вячэрніх школ у пасляваенныя гады).

Вельмі каштоўныя дакументы па пытанні культурнага аднаўлення краіны пасля вайны ўтрымлівае фонд ЦК КПБ. Асабліва важнае значэнне маюць інфармацыі і дакладныя запіскі Міністэрства адукацыі БССР у ЦК КПБ пра ход правядзення школьных рэформ, пра праблемы школ сельскай моладзі, матэрыялы ВНУ рэспублікі, дакументы АблАНа і РАНа пра цяжкае матэрыяльнае становішча сельскай інтэлігенцыі, палітычныя настроі сялянства (НАРБ, фонд 4-п, воп. 17, 62). Фонд ЦК

КПБ утрымлівае дакументы партыйных арганізацый у справе аднаўлення культурна-асветнай работы пасля вайны (НАРБ, фонд 4-п, воп. 47).

Інфармацыю аб ідэйна-палітычнай і культурна-масавай рабоце сярод сельскага насельніцтва можна знайсці ў фондах Камітэта па справах культурна-асветных устаноў (НАРБ, фонд 790, воп. 1) і Міністэрства культуры БССР (НАРБ, фонд 974, воп. 1, 2), якая была звязана з арганізацыяй і правядзеннем выбараў, распаўсюджаннем палітычных і навуковых ведаў, дзейнасцю палітшкол і палітгурткоў, прапагандай лепшых дасягненняў савецкай культуры, знаёмствам сялян з апошнімі навуковымі адкрыццямі ў галіне сельскай гаспадаркі, арганізацыяй канцэртаў і спектакляў, стварэннем гурткоў мастацкай самадзейнасці, развіццём бібліятэчнай справы.

Багатымі з'яўляюцца матэрыялы фондаў Дзяржаўных архіваў Віцебскай, Мінскай, Гомельскай і Магілёўскай абласцей. Так, можна звярнуцца да фондаў Віцебскага АблАна (ДАВВ, фонд 2797, воп. 1, 2, 3), Адзела народнай адукацыі выканкама Мінскага гарадскога Савета дэпутатаў працоўных (ДАМВ, фонд 322, воп. 3), Мінскага АблАна (ДАМВ, фонд 1243, воп. 1, 6), а таксама фондаў адзелаў народнай адукацыі Гомельскага (ДАГВ, фонд 1044, воп. 2) і Магілёўскага аблвыканкамаў (ДАМГВ, фонд 124, воп. 2, 4), у якіх змяшчаюцца рашэнні аблвыканкамаў пра работу школ, загады і распараджэнні Міністэрства адукацыі, справаздачы пра работу школ сельскай моладзі і ліквідацыю непісьменнасці і малапісьменнасці сярод дарослага насельніцтва, справаздачы завочных аддзяленняў педвучылішчаў, дакументы абласных нарад дырэктараў школ.

Развіццё культурна-асветнай работы ў Беларусі ў пасляваенныя гады раскрываюць дакументы фондаў Віцебскага абласнога адзела культурна-асветнай работы (ДАВВ, фонд 2806, воп. 1, 2, фонд 2852, воп. 1), Мінскага абласнога ўпраўлення культуры (ДАМВ, фонд 2316, воп. 1, фонд 3504, воп. 1, 2), Гомельскага адзела культурна-асветных устаноў (ДАГВ, фонд 1712, воп. 1), Упраўлення культуры выканкама Магілёўскага абласнога Савета дэпутатаў працоўных (ДАМГВ, фонд 2312, воп. 1, 2), адзелаў культурна-асветных устаноў выканкамаў Мінскага (ДАМВ, фонд 1758, воп. 1) і Магілёўскага Саветаў дэпутатаў працоўных (ДАМГВ, фонд 805, воп. 2), якія захоўваюць багатую колькасць разнастайных матэрыялаў – ад загадаў Камітэта па справах культурна-асветных устаноў да справаздач загадчыкаў хат-чытальняў, клубаў і бібліятэк. Аднак, значная частка дакументаў напісана згодна са схемай і ўтрымлівае спіслую інфармацыю пра становішча і развіццё ўстаноў культуры ў раёнах у 1944–1955 гг.

Каштоўныя дакументы, у якіх змяшчаюцца матэрыялы як па развіцці адукацыі, так і культуры, выяўлены аўтарам у фондах абкамаў КПБ: Віцебскага (ДАВВ, фонд 1-п, воп. 1, 2, 3), Полацкага (ДАВВ, фонд 10060-п, воп. 1), Гомельскага (ДАГраГВ, фонд 144-п, воп. 1, 7, 20, 42, 60, 61), Мінскага (ДАМВ, фонд 1-п, воп. 1, 2), Маладзечанскага (ДАМВ, фонд 4629-п, воп. 2, 3, 4, 8, 11, 12). Гэта матэрыялы абласных адзелаў народнай адукацыі і культурна-асветнай работы, якія дасылаліся ў абкамы КПБ, інфармацыя па радыё- і кінафікацыі сельскай мясцовасці, справаздачы адзелаў па прапагандзе і агітацыі РК КПБ, у якіх адзначаліся поспехі і недахопы ў культурна-асветнай рабоце, дакладныя запіскі пра грамадска-палітычнае і эканамічнае жыццё калгаснікаў.

Вельмі карыснымі з'яўляюцца архіўныя дакументы, якія дапамагаюць паказаць асаблівасці развіцця заходніх абласцей БССР у параўнанні з усходнімі. Такія дакументы знаходзяцца ў Дзяржаўных архівах Гродзенскай і Брэсцкай абласцей. Архіўныя дакументы ўтрымліваюць адметныя падзеі ў жыцці заходнебеларускай вёсцы: удзел культурна-асветных устаноў у правядзенні калектывізацыі і антырэлігійнай прапагандзе, укараненне характэрных рысаў савецкай сацыялістычнай культуры, абмежаванне ролі царквы ў жыцці сялян, паказваюць становішча ў рэгіёне, выкліканае

дзеясцю антысавецкага падполля (ДАБВ, фонд 1-п, воп. 1-11, фонд 1041, воп. 1, фонд 1300, воп. 1, фонд 1293, воп. 1), (ДАГрВ, фонд 730, воп. 1, фонд 838, воп. 1). Шмат карыснай для даследавання інфармацыі ўтрымліваецца ў дакументах раённых аддзелаў народнай адукацыі і аддзелаў культурна-асветных устаноў, у якіх назіраецца адметнасць развіцця заходняга рэгіёна Беларусі пасля вайны.

Пры вывучэнні праблемы культурнага будаўніцтва беларускай вёсцы ў пасляваенныя гады вельмі важнымі крыніцамі выступаюць успаміны людзей, якія з'яўляліся сведкамі ці ўдзельнікамі аднаўлення народнай гаспадаркі Беларусі пасля вайны, у прыватнасці, успаміны былых партыйных і камсамольскіх работнікаў: К.Т. Мазурава [8], П.К. Панамарэнкі [11], І.Ф. Клімава [2], П.Л. Лебедзева [7]. Вельмі карысным і цікавым для даследчыкаў з'яўляецца фонд успамінаў работнікаў сельскай гаспадаркі, старшынь калгасаў і саўгасаў, камсамольскіх і партыйных работнікаў, Герояў Сацыялістычнай працы, настаўнікаў пра пасляваеннае аднаўленне народнай гаспадаркі, якія знаходзяцца ў Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці (ДАВВ, фонд 9742, воп. 3).

Цяжкі стан беларускай вёскі пасля вайны дазваляюць зразумець зборнікі архіўных дакументаў, выдадзеныя ў Рэспубліцы Беларусь [1; 10].

Найважнейшай крыніцай разглядаемага перыяду з'яўляецца перыядычны друк, на старонках якога друкаваліся работнікі адукацыі і культуры. Гэта матэрыялы як рэспубліканскіх, так і мясцовых перыядычных выданняў 1944–1955 гг.: часопісаў “Культурно-просветительная работа”, “Библиотекарь”, “Молодой колхозник”, “Калгаснік Беларусі”, “Работніца і сялянка”, “Беларусь”, “Народная асвета”, “У дапамогу настаўніку”, газет “Советская Белоруссия”, “Настаўніцкая газета”, “Звязда”, “Віцебскі рабочы”, шматлікіх раённых газет. Гэтыя артыкулы дапамагаюць убачыць стан народнай адукацыі і культуры ў БССР на той момант, колькасныя паказчыкі развіцця вучэбна-матэрыяльнай базы агульнаадукацыйных школ, культурна-асветных устаноў, пашырэнне іх сеткі і структуры. У газетных публікацыях знаходзілі сваё месца крытычныя матэрыялы пра дрэннае кіраўніцтва культурна-асветнай работай на вёсцы, недавальняючае будаўніцтва школ, недастатковую работу па ліквідацыі непісьменнасці і малапісьменнасці, якія станавіліся прадметам разгляду ў партыйных і савецкіх органах кіравання і па якіх прымаліся адпаведныя рашэнні.

Такім чынам, крыніцазнаўчай базай пры аналізе пытання культурнага будаўніцтва ў беларускай вёсцы з'яўляюцца афіцыйныя дакументы цэнтральных, рэспубліканскіх, абласных партыйных і дзяржаўных органаў, пастановы і загады Міністэрства адукацыі БССР, статыстычныя зборнікі, шэраг рэспубліканскіх, рэгіянальных, раённых газет, часопісаў, што дазваляе зрабіць пэўныя высновы пра цяжкасці і дасягненні культурнага аднаўлення і развіцця беларускай вёскі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе, уплыў складаных політычных і эканамічных абставін таго часу на культурныя працэсы у рэспубліцы.

1. Аграрные преобразования в Молодечненской области: 1944–1953 гг.: документы / Сост.: Н.А. Бондаренко [и др.]. – Минск: НАРБ, 2003. – 438 с.
2. Климов, И.Ф. Далёкое и близкое / И.Ф. Климов. – Минск, 1987. – 335 с.
3. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов конференций и пленумов ЦК (1898–1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – М.: Политиздат, 1983–1989. – Т. 8. 1946–1955 / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9 изд., доп. и испр. – 1985. – 542 с.
4. КПБ в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК / Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; под ред. Г.Г. Бартошевича [и др.]. – Минск: Беларусь, 1983 – 1887. – Т. 4. 1945–1955 / под ред. Г.Г. Бартошевича [и др.]. – 1986. – 616 с.
5. КПСС о культуре, просвещении, науке: сборник документов / Сост.: В.С. Викторов [и др.]; ред. В. Гуревич. – М.: Политиздат, 1963. – 552 с.

6. Культурная жизнь в СССР, 1941 – 1950: хроника / сост.: С.Н. Базанов [и др.]. – М.: Наука, 1977. – 524 с.; Культурная жизнь в СССР, 1951–1965: хроника / АН СССР, Ин-т истории СССР; сост.: С.Н. Базанов [и др.]. – М., 1979. – 679 с.
7. Лебедев, П.Л. Возвращение / П.Л. Лебедев // Неман. – 1986. – № 10. – С. 135–154.
8. Мазуров, К.Т. Восстановление / К.Т. Мазуров // Неман. – 1986. – № 11. – С. 130–151.
9. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сб-к док-в. 1917–1973 гг. / сост.: А.А. Абакумов [и др.]. – М.: “Педагогика”, 1974. – 560 с.; Народное образование, наука и культура в СССР: стат. сборник / сост. Н.Я. Панферова. – М., 1977. – 448 с.;
10. Освобожденная Беларусь. Документы и материалы: в 2-х кн. / НАРБ; сост.: В.И. Адамушко [и др.]. – Минск, 2004. – Кн. 1. Сентябрь 1943 – декабрь 1944. – 398 с.
11. Пономаренко, П.К. События моей жизни / П.К. Пономаренко // Неман. – 1992. – № 4. – С. 138–140.

Репозиторий ВГУ